

ΑΠΟ ΤΗΝ «ΜΑΝΙΑ ΤΗΣ ΑΓΟΡΑΣ» ΣΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΩΝ ΨΕΥΔΑΙΣΘΗΣΕΩΝ1

Birgit Müller*

Η ενοποίηση και η μετάβαση στην οικονομία της αγοράς, από την οποία οι ανατολικογερμανοί περίμεναν θαύματα, εκτινάσσει την πρώην ΛΔΓ από τη θέση μιας πρότυπης σοσιαλιστικής οικονομίας σ' εκείνην ενός νέου Τρίτου Κόσμου μέσα στην καπιταλιστική Ευρώπη.

ΓΙΑ ΝΑ ΚΑΤΑΝΟΗΣΟΥΜΕ τη σημερινή κατάσταση στις επιχειρήσεις της πρώην Λαϊκής Δημοκρατίας της Γερμανίας (ΛΔΓ), θα πρέπει να έχουμε ως αφετηρία τις επικρατούσες εργασιακές σχέσεις πριν από την πτώση του Τείχους. Αναμφισβήτητα, διαβάζοντας τις επίσημες πηγές πληροφόρησης εκείνης της εποχής – κυβερνητικά δελτία, εκθέσεις του Κόμματος και των συνδικάτων – σχηματίζουμε την εντύπωση ότι έχουμε να κάνουμε μ' ένα σύστημα αυστηρά ταύλοριστικό και ιεραρχημένο, και με μια αληθινά «διευθυνόμενη οικονομία». Στην πραγματικότητα όμως, η παραγωγή διεξαγόταν πάνω σε εντελώς διαφορετικές αρχές: μεταξύ των διαφόρων τμημάτων της επιχείρησης είχαν καθιερωθεί ανεπίσημες σχέσεις, ενώ άπειροι συμβιβασμοί πραγματοποιούνταν μεταξύ εργατών, εργοδηγών και ανωτέρων στελεχών. Οι Voskamp και Wittke αποκάλεσαν αυτούς τους συμβιβασμούς «σύμφωνα για την υλοποίηση του πλάνου» (Planerfüllungspakt). Οι όροι των απύτων αυτών συμφωνιών ήταν σε γενικές γραμμές οι ακόλουθοι: οι εργάτες απολάμβαναν de facto ορισμένες ελευθερίες σε ώρα εργασίας είχαν τη δυνατότητα να πηγαίνουν να κάνουν τις δουλειές τους, να βγαίνουν έξω για να καπνίσουν, να πούν έναν καφέ ή να λιαστούν. Ορισμένες διακοπές εργασίας ήταν επιβεβλημένες λόγω βλάβης των μηχανημάτων ή λόγω ελλείψεων σε πρώτες ύλες ή ανταλλακτικά, άλλες όμως ήταν προϊόντα τέτοιων ακριβώς συμφωνιών. Οι εργάτες διαπραγματεύονταν τον ρυθμό της εργασίας τους με τον εργοδηγό τους. Σε αντάλλαγμα, στο τέλος του μήνα αλλά κυρίως στο τέλος του χρόνου, εκείνοι δέχονταν να καταβάλλουν μια πρόσθετη προσπάθεια, εργαζόμενοι νύχτα και σαββατοκύριακα, προκειμένου να ανταποκριθούν στις υποχρεώσεις του πλάνου.

Σύμφωνο και ανταλλαγές εις είδος

Κατά τον ίδιο τρόπο, τα αρμόδια για το υλικό και για τις προμήθειες τιμήματα λειτουργούσαν μόνον αν τα μέλη τους δραστηριοποιούνταν εκτός των πλαισίων του πλάνου, συνάπτοντας ατύπως σχέσεις με

* Η Birgit Müller είναι ανθρωπολόγος (Institut für Ethnologie, Freie Universität, Berlin). Από τον Μάιο του 1990 διεξάγει μίαν επιτόπια έρευνα σε τρεις υπό ιδιωτικοποίηση επιχειρήσεις του ανατολικού Βερολίνου.

τους εταιρούς εκείνους οι οποίοι ήταν ενδεχόμενο να ικανοποιήσουν τις απαιτήσεις τους, αναπτύσσοντας ανταλλαγές εις είδος και εργαθιστώντας παράλληλα δίκτυα. Ήταν κοινό μυστικό ότι μόνον υπ' αυτές τις προϋποθέσεις κατάφεραν οι επιχειρήσεις να λειτουργήσουν, έστω κι αν οι αρχές φρόντιζαν επιμελώς να αποσιωπούν αυτήν τη «παράλληλη οικονομία».

Με την κατάρρευση του Τείχους και με τη «Στροφή» (Wende) που επιτελέστηκε, γεννήθηκαν στους εργάτες και στα ανώτερα στελέχη των επιχειρήσεων της πρώην ΛΔΓ πολλές ψευδαισθήσεις για την οικονομία της αγοράς, και για τις πιθανότητές τους να βγουν ωφελιμένοι από την ένταξή τους σ' αυτήν. Κατά κανόνα, τη θεωρούσαν ως μια «δίκαια» οικονομία που ευνοεί τους καλύτερους, δηλαδή τους ικανότερους και τους αποδοτικότερους. Γνώριζαν βέβαια πολύ καλά τις αδυναμίες του δικού τους συστήματος: το βάρος μιας ασφυκτικής γραφειοκρατίας, καθώς και τη χαλαρότητα της εργασίας. Οι πάντες ευελπιστούσαν ωστόσο ότι η οικονομία της αγοράς θα άλλαζε την κατάσταση: οι μεν εργάτες νόμιζαν ότι θα τους απάλλαζε από τη γραφειοκρατία κι ότι έτσι θα γίνονταν ανταγωνιστικοί· τα δε μέλη της γραφειοκρατίας πίστευαν ότι αποκτώντας το δικαίωμα να απολύουν τους πλεονάζοντες εργαζόμενους, θα κατόρθωναν να περιστείλουν την άτυπη εξουσία των εργατών και θα ήταν σε θέση να τους επιβάλλουν ταχύτερους ρυθμούς εργασίας και μια εντατικότερη προσπάθεια. Ιδιαίτερα δε οι μισθωτοί των επιχειρήσεων εκείνων που είχαν διακριθεί στα πλαίσια της «σοσιαλιστικής άμιλλας», ανταποκρινόμενοι στους οικονομικούς, αλλά και τους πολιτικούς και ιδεολογικούς στόχους της σχεδιασμένης οικονομίας, ατένιζαν το μέλλον τους με μεγάλη αισιοδοξία.

Καλός μαθητής ή σκράπας;

Αυτή η ψευδαίσθηση – ή μάλλον μανία – της αγοράς (Marktwahn) άρχισε γρήγορα να εξανεμίζεται από το φθινόπωρο του 1990 κι έπειτα. Οι μισθωτοί της πρώην ΛΔΓ έκαναν την οδυνηρή διαπίστωση ότι η εικόνα της «δίκαιας» αγοράς κάθε άλλο παρά αντιστοιχούσε στην καθημερινή τους εμπειρία. Κατάλαβαν ότι η ποιότητα του προϊόντος δεν αρκούσε αφ' εαυτής για να το καταστήσει εμπορεύσιμο· χρειαζόταν ακόμα να φτάσει στους καταναλωτές και να προσελκύσει τον πελάτη – διαδικασία πρωτόγνωρη για εκείνους, δεδομένου ότι μέχρι πρότινος ζούσαν σ' ένα σύστημα όπου ο καταναλωτής ήταν υποχρεωμένος να περιμένει στην ουρά για να αποκτήσει τα διαθέσιμα αγαθά. Παράλληλα, σε αντίθεση προς την παραδοσιακή «σοσιαλιστική μετριοφροσύνη», αξίωναν από αυτούς να είναι δυναμικοί, να προβάλλουν τους εαυτούς τους, να αυτοδιαφημίζονται έτσι ώστε να επιβάλλονται στους άλλους. Οι αλλαγές αυτές είχαν ως αποτέλεσμα μια σοβαρή κρίση ταυτότητας: στα πλαίσια της νέας οικονομικής τάξης οι ανατολικογερμανοί δεν ήταν σε θέση πλέον να αποτιμούν την προσωπική τους αξία. Είχαν την τάση τότε να υπερτι-

μούν τον εαυτό τους – «εμείς είμαστε καλύτεροι από τους Δυτικούς» – και τότε να τον υποτιμούν – «δεν αξίζουμε τίποτε»· τους έλειπαν τα μέτρα σύγκρισης για την αξιολόγηση των ικανοτήτων τους, κι η αβεβαιότητα αυτή έκανε τη ζωή τους δυσβάσταχτη.

Με τον ίδιο τρόπο διαταράχτηκε και η νοερή γεωγραφία των μισθωτών της πρώην ΛΔΓ. Στα πλαίσια του «σοσιαλιστικού στρατοπέδου», η ΛΔΓ ήταν η χώρα με τις καλύτερες επιδόσεις στο πεδίο της οικονομίας, συχνά μάλιστα επεδείκνυε μια κάποια έπαρση απέναντι στις αδελφές χώρες, ακόμη κι απέναντι στο Μεγάλο Σοβιετικό Αδελφό. Κι όμως, από τη μια στιγμή στην άλλη, η πρώην ΛΔΓ βρέθηκε να καταλαμβάνει την τελευταία θέση στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα: εμφανίστηκε ως μια ετοιμόρροπη και καθυστερημένη χώρα, και το γεγονός αυτό ανέτρεψε ριζικά το σύστημα αναφοράς των ανατολικογερμανών εργαζομένων.

Τέλος, οι εργάτες και οι υπάλληλοι της πρώην ΛΔΓ διαπίστωσαν ότι η κατάρρευση του Τείχους δεν επέφερε καμιάν ανανέωση στα πρόσωπα των διευθυντών και των ανωτέρων στελεχών: στη συντριπτική πλειονότητα των περιπτώσεων, αυτοί που κατείχουν την εξουσία στα πλαίσια της σχεδιασμένης οικονομίας, συνέχισαν να την ασκούν και στην οικονομία της αγοράς. Οι περισσότεροι απ' αυτούς διατηρήθηκαν στις θέσεις τους από την Treuhand (την εταιρία που ανέλαβε να ιδιωτικοποιήσει την οικονομία) ή από τους δυτικογερμανούς «αναδόχους». Ασφαλώς, όσοι είχαν ανεπανόρθωτα εκτεθεί με τη Stasi, κατά κανόνα, απομακρύνθηκαν, ο κορμός όμως της παλαιάς ιεραρχίας παρέμεινε αμετακίνητος στη θέση του: μπορεί μεν η οργάνωση των επιχειρήσεων να άλλαξε, εντούτοις τα ίδια πρόσωπα κατέλαβαν τις νέες θέσεις εξουσίας. Και σ' αυτήν την περίπτωση η απογοήτευση μεταξύ των εργαζομένων ήταν μεγάλη.

Σήμερα, οι ψευδαισθήσεις έδωσαν τη θέση τους στην απαισιοδοξία. Επικρατεί ένα βαθύ αίσθημα ανασφάλειας· οι εργαζόμενοι είναι αβέβαιοι για την ταυτότητά τους και την αξία τους. Χθες μόλις, ένας από τους συνομιλητές μου, αν και άνθρωπος δυναμικός και δραστήριος, μου έλεγε: «Δεν νιώθω καλά, αυτή η κοινωνία δεν μου αρέσει και δεν καταλαβαίνω γιατί βρίσκομαι εδώ. Δεν ξέρω πια για ποιο σκοπό να στρατευθώ. Στο προηγούμενο σύστημα, με όλα του τα προβλήματα και μ' όλες τις παράλογες πλευρές του, αγωνιζόμαστε για κάτι, προσπαθούσαμε κάτι να πετύχουμε. Εδώ, νιώθω απλώς χαμένος». Αυτή η ψυχική κατάσταση είναι πολύ διαδεδομένη. Δεδομένου ότι, στο επίπεδο των ανθρώπων, η διαίρεση της Γερμανίας κάθε άλλο παρά έχει εξαλειφθεί, και δεδομένου ότι η εξίσωση των δυο Γερμανιών στο οικονομικό επίπεδο δεν αναμένεται πλέον να ολοκληρωθεί πριν από την πάροδο μιας εικοσαετίας, είναι προφανές ότι ο ορίζοντας θα αργήσει ακόμη πολύ να ξεκαθαρίσει, και εύλογα μπορεί κανείς να υποθέσει ότι οι πιο προικισμένοι και οι πιο «αποδοτικοί» μεταξύ των εργαζομένων και των στελεχών της Ανατολής θα συνεχίσουν να περνούν στη Δύση, όσο δεν διαβλέπουν κάποιο μέλλον γι' αυτούς στον τόπο τους. Η επίλυση των προβλημάτων θα καθυστερήσει ως εκ τούτου ακόμα περισσότερο.

Μετάφραση από τα γαλλικά: Νίκη Μολφέτα
(Κέντρο Λογοτεχνικής Μετάφρασης - Γαλλικό Ινστιτούτο Αθηνών)

ΣΗΜΕΙΩΣΗ

1. Δημοσιεύτηκε στην επιθεώρηση *Liber*, τεύχος 10, Ιούνιος 1992.

LIBER

ΣΥΓΧΡΟΝΑ 129 ΘΕΜΑΤΑ

LIBER

ΣΥΓΧΡΟΝΑ 128 ΘΕΜΑΤΑ